

Általános segítési kötelesség, területi igazságosság és jóvátétel

HÁROM KRITÉRIUM A MENEKÜLTEK IGAZSÁGOS ELOSZTÁSÁHOZ,
ÉS HOGY E KRITÉRIUMOK MIKOR VÁLNAK IRRELEVÁNSSÁ

Meg tudják-e pontosan határozni a filozófusok, hogy egy közösségnek morális szempontból hány menekültet kell befogadnia? Megalapozható-e olyan kritériumrendszer, amely világos felvilágosítást nyújt arról, hogy mely bevándorlók előtt legyenek nyitva, és mely bevándorlók előtt ne legyenek nyitva a határok? Legalább két okból mindkettő furcsa elképzelés. Hiszen például a filozófusok tulajdonképpen nem kompetensek annak tudományos megítélésében, hogy mennyire terhelhetőek a szociális rendszerek, vagy hogy milyen gazdasági következményei vannak a bevándorlásnak egy adott ország szá-

mára. Többnyire nem a filozófusok, hanem inkább a társadalomkutatók és a közgazdászok kutatási eredményei állnak a migráció lehetőségeiről és korlátairól szóló nyilvános viták középpontjában. Ezen túlmenően számunkra tévesnek tűnik az az elképzelés is, hogy kvázi tudományosan meg lehetne állapítani: az emberek mely meghatározott körének kellene juttatni, és mely körétől kellene megvonni bizonyos dolgokat. A modern társadalmakban úgy oldják meg az elosztási konfliktusokat, hogy a nyilvános diskurzusokban és a többségi döntésekben mindenkinek biztosítják érdekei figyelembevételét. Az a filozófia, amely arra tartana igényt, hogy politikai kérdésekben a végső igazságokat mondja ki, rendkívül naiv lenne.

Mindazonáltal a két aspektus közelebbi vizsgálata azt mutatja, hogy a filozófiai szempont nélkülözhetetlen, ha annak kérdése merül fel, hogy milyen kötelezettségeink

A fordítás alapjául szolgált: Matthias Hoesch: Allgemeine Hilfspflicht, territoriale Gerechtigkeit und Wiedergutmachung: Drei Kriterien für eine faire Verteilung von Flüchtlingen -und wann sie irrelevant werden, in: Thomas Grundmann – Achim Stephan (szerk.): *Welche und wie viele Flüchtlinge sollen wir aufnehmen? Philosophische Essays*, Reclam, 2017.

vannak a menekültekkel szemben. Ugyanis a migrációval kapcsolatos társadalomtudományi kutatás mint empirikus kutatás, pusztán *leíró* marad, és ahol ezt alkalmazzák bizonyos normatív célok felállításához, ott e céloknak szüksége van morálfilozófiai kritikára. Azokban az országokban, ahol a többség hozza meg a döntéseket (már ahol egyáltalán van szándék a bevándorlók befogadására), a bevándorlók ebből általában ki vannak zárva: a lehetséges befogadó országok demokratikus döntéshozatali folyamataiban a menekülteknek nincs lehetőségük az érdekeik képviseletére.

A demokratikus államok polgáraitól morális szempontból tehát

meg kell követelni, hogy a befogadást kérő idegenek érdekeit megfelelő módon vonják be a saját döntéseikbe. Ezt jelenleg hátráltatja a menekültek hatalmas száma, szembe kerülve egy különösen fejlett szociális állammal, amelyet szeretnénk megőrizni. Ezért egy történelmileg új helyzettel van dolgunk, amelyben nem tudunk a már jól bevált erkölcsi intuíciónkra hagyatkozni. Emiatt van különösképp szükség etikai reflexiókra.

Ha ebből a célból visszanyúlunk a filozófiai érvelés formáihoz, akkor ez azzal fenyeget, hogy a morálfilozófiai elméletalkotás alapvető vitapontjai

ÖV ALATT

Kőszeg Ferenc

„Hová való e népes, nem-hellén csoport?”

Az európai drámairodalom egy menedéjogi döntés történetével kezdődik. Danaosz király ötven lánya Egyiptomból érkezik Argoszba. Nagybátyjuknak, Aigüptosznak az ötven fia feleségül akarja venni az ötven lányt. Azok apjuk vezetésével a kényszerű nász elől menekülnek hellén földre. Pelaszgosz, Argosz királya, nem akar egyedül határozni az idegenek befogadásának kérdésében. A népgyűlés a menekülők védelme mel-

lett foglal állást, és biztosítja számukra a beilleszkedésükhöz szükséges anyagi javakat is. Erről szól Aiszkhülosz Oltalomkeresők című drámája. Két és fél ezer év távlatából nincs különösebb jelentősége annak a filológiai fontos problémának, hogy ez a mű a legrégebb-e a szerző hét fennmaradt drámája közül vagy a feltételezett időpontnál tíz évvel később keletkezett. A mai olvasó és néző számára az a meghökkenítő, hogy a klasszikus műnek minden lényeges problémája mennyire időszerű ma is. Pelaszgosz királynak nemcsak az idegenek befogadásának kockázata okoz gondot, hanem a szokásaik,

a konkrét példák esetében egyszerűen meg fognak ismétlődni. Az így megszerzett ismeretnyereség elég silány lenne. A továbbiakban ezért igyekszem nagymértékben elkerülni az ilyen véleménykülönbségeket, és olyan premisszákat alapul venni, amelyek viszonylag széles konszenzusnak örvendenek. Ezekből a premisszákból véleményem szerint értelmes elvek, princípiumok származnak.

Legalább háromféle okból vannak kötelezettségeink a (potenciális) menekültekkel szemben, széles körű egyetértésre támaszkodva:

1. általános kötelességünk, hogy segítsünk,

2. a kötelezettség a területi igazságosság elvét kell, hogy kövesse és
3. jóvátételi kötelezettségeink is vannak.

E három ok mindegyikéből különböző kritériumok származtathatóak, hogy mely államoknak, milyen mértékben, milyen menekülteket kéne befogadnia. Ha minden lehetséges (potenciális) befogadó ország a kellő mértékben hajlandó lenne teljesíteni a kötelezettségeit, akkor ezekből a kritériumokból le lehetne vezetni egy elosztási kulcsot. Sokkal bonyolultabb a helyzet azonban akkor, ha sok állam egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevés menekültet fogad be. Ekkor felmerül a kérdés, hogy va-

a külsejük idegensége is. „Hová való e népes, nem-hellén csoport, / barbár peploszban s fátylakban hivalkodó [...] e női öltözet /nem argoszi, s nem is más hellén népeké” – mondja Pelaszosz. A ruházatot persze meg lehet változtatni, az etnikai jegyeket azonban nem: „Úgy látom, inkább Libüának nőihez / vagytok hasonlók, mint e föld lakóihoz. / Ilyen fajtát a Nílus táplál”. Ezen nem változtat az sem, hogy a jövevények özanyja, Ió éppen Argoszból menekült a főisten, Zeusz feleségének feltékeny haragja elől Egyiptom földjére. A népgyűlés döntése után az egyiptomi férfiak Hírnöke hiába fenyegetőzik erőszakkal:

Pelaszosz a szabadság, ezúttal a nők szerelmi szabadsága védelmében utasítja el az erőszakot: „E lányokat pedig, ha önként, szívesen / mennek, ha szép szóval beszéled rá – vigyed; de városunknak népe úgy határozott / egyhangúan, hogy nőket erőszakkal soha/ nem enged elrabolni”. (Kerényi Grácia fordítása.)

1999-ben két pakisztáni asszony kért menedékjogot Angliában arra hivatkozva, hogy a férjük rendszeresen bántalmazza őket. Az a veszély, hogy vissza kell térniük hazájukba, nem fenyegette őket: ezt kizárta a kínzás tilalmáról szóló ENSZ-egyezmény. A menedékjog azonban több mint a kiutasítás tilal-

jon a többi államot hogyan lehet bevonni.

Gondolatmenetem a következőképpen épül fel: először is vázolom a már fent említett három kötelesség-okot és rögzítem, hogy milyen kritériumok következnek ezekből a befogadandó menekültek számára vonatkozóan. Ezután bemutatom, hogy mi következik ezekből az okokból egy „ideális elmélet” számára, vagyis egy olyan elmélet számára, amely abból indul ki, hogy az összes lehetséges befogadó ország eleget tesz a kötelezettségeinek. Végül kitérek arra, hogy vajon ezekből a kötelezettségekből mi következik egy nem ideális elmélet esetében, tehát milyen kötelezettségei vannak az

olyan országoknak, mint Németország, Ausztria vagy Svájc, tekintettel arra a tényre, hogy sok más ország nem kész és nem hajlandó nagyszámú menekültet befogadni.

1. A kötelezettség-érv: általános kötelességünk, hogy segítsünk

Általánosan elfogadott erkölcsi alapelv, hogy segítenünk kell azokon az embereken, akik ártatlanul kerültek vészhelyzetbe. A filozófiában a fuldokló példája honosodott meg, a kötelezettség módját általában ezen a példán keresztül szemléltetik. Ha egy ember egy tó mellett elhaladva

ma. Márpedig a genfi egyezmény nem biztosít menekültstátuszt annak, akit „csupán” családi erőszak sújt, ellenben védelmezi azokat is, akiket „meghatározott társadalmi csoporthoz” való tartozásuk miatt fenyeget üldöztetés. A négy klasszikus – faji, nemzetiségi, vallási és politikai – üldöztetés 1950-ben azért egészült ki ezzel az ötödikkal, hogy az egyezmény védelmet nyújthasson azoknak, akiket a szocialista országokban osztályidegenként, kulákként üldöztek. A szovjet világrendszer szétesésével ez az üldözési ok fokozatosan megszűnt, annál nagyobb szerepet kapott a nemi szerep miatt be-

következő üldöztetés. A brit parlament felsőházának jogász tagjaiból létrejött lordbíróóság azt mondta ki, hogy azokban az országokban, ahol a törvények megfosztják jogaiktól a nőket, és nem védik meg őket az erőszakkal szemben, a hagyományos életformával szembeszegülő nők meghatározott társadalmi csoportot alkotnak, és igényt tarthatnak a genfi egyezmény védelmére. Ezt a védelmet hamarosan kiterjesztették például a homoszexuálisokra, ha hazájukban emiatt üldözték őket. Így tágult fokról-fokra a védelemben részesülők köre, hogy lassanként elérje az argoszi szintet. Akit erőszakkal akarnak olyas-

észreveszi, hogy valakit megfulladás fenyeget a vízben, akkor kötelessége, hogy segítsen. Akkor is, ha ezzel vállalnia kell például a megfázás kockázatát. Ez alól a segítési kötelesség alól csak az ad mentességet, ha a megmentő hasonlóan veszélyes helyzetbe sodorná magát.

A (potenciális) menekültek helyzete eléggé hasonló: önhibájukon kívül olyan helyzetbe kerültek, amelyben rászorulnak mások segítségére. A segítség szempontjából alapvetően nem a vészhelyzet *fajtájának* a kérdése lesz a releváns, hanem a *súlyossága*. Ezért morális szempontból nem az lesz a kérdés, hogy valaki politikailag üldözött-e, vagy éheznek-e, hanem inkább az, hogy az alapvető emberi

szükségleteiben súlyosan veszélyeztetett-e. Hogy ez a helyzet mikor áll fenn, az általában a humántudományok és a bíróságok aktuális értelmezésén múlik.

Az azonban nem teljesen egyértelmű, hogy más államok milyen módon kötelezhetőek segítségnyújtásra. Mert ebben az esetben alapvetően a segítségnyújtás két módját különböztethetjük meg: az egyik a helyszíni segítségnyújtás, a másik pedig a más államba befogadás. A különböző típusú szükséghelyzetek, amennyire csak lehetséges, különbözőképpen kezelendők. Az éhínségek ellen gyakran jobban tudunk

mire kényszeríteni (vagy eltiltani olyasmitől), ami egyedül az emberi érzésekre tartozik, annak jár a védelem.

Levelükben azt írják, a maguk, tervezőművészek számára a kultúra, a művészi szabadság jelent egyfajta menedéket. Ez így van, a kultúra, a művészi szabadság menedéket jelent a politika erőszakosságával, szűkös igényeivel szemben, meg a piac révén betörő hitványság ellen – mind a művész, mind pedig a befogadó számára De a kultúra ugyanakkor harci terep is, hiszen a szabadságot, a művészi szuverenitást, az értékeket nap mint nap meg kell védeni, ahogy az argosziaknak meg kellett vé-

deniük Danaosz lányait. Babits Jónása is menedéket keresett, de nem volt hová menekülnie. Végül vállalta: „Én Jónás, ki csak a Békét szerettem, / harc és pusztulás prófétája lettem”.

Nem valami vidító befejezés. De ez is benne van a pakliban.

Budapest, 2013. július 16.

Ezt a szöveget Kecskés Orsolya és művészársai felkérésére írtam, négy ékszertervező iparművész kiállítási katalógusa bevezetőjének. A menekült-témát az indokolta, hogy a művészek a kiállított tárgyak eladásából származó jövedelmet a menekülők javára ajánlották fel. (K.F.)

küzdeni helyben, míg a politikai üldözések és a polgárháborúk külső behatással természetesen nem állíthatók meg. Kézenfekvőnek tűnik, hogy azt kell megkövetelni a lehetséges befogadó országoktól, hogy pontosan azokat fogadják be menekültekként, akiknek a helyszínen nem lehet megfelelően segíteni. Ha megpróbáljuk lefordítani ezt az erkölcsi szabályt a pozitív jogra, akkor nem fogjuk megúszni, hogy megadjuk a menekültstátusz feltételeinek lehető legpontosabb meghatározását. Tehát morálisan elvileg legitim a menekültstátuszt a pozitív jog értelmében kritériumokhoz kötni. De ebben az esetben, ha a fent említett erkölcsi alapelvet elfogadjuk, sok polgárháborús menekült, belső menekült és klímamenekült menekültstátuszt is el kell fogadnunk.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a legtöbb ország a morális kötelességét, hogy a helyszínen segítsen, nem teljesíti kielégítően. Persze nehéz megmondani, hogy mi lenne pontosan az a kötelesség-minimum, amit teljesíteniük kéne. Vegyük alapul a fejlett országok ezredfordulós céljainak kötelezettségvállalásait, hogy a globális éhezés elleni küzdelemben a GDP-jük legalább 0.7%-át fejlesztési együttműködésekre költik, ami egyébként egy nagyon kis érték! Még így is alig akad egy maroknyi ország, amely elmondhatná magáról, hogy teljesítette a segítsi

kötelességét. Azoktól, akik kötelesek a helyszínen segíteni, de a kötelességüknek nem tettek eleget, megkövetelhető, hogy más módon nyújtsanak kártérítést. Ebből következik az alapelv:

A potenciális befogadó országoknak hajlandónak kell lenniük mindazoknak a bevándorlóknak a befogadására, akik a származási országukban önhibájukon kívül nem tudják kielégíteni alapvető szükségleteiket és a helyszínen vagy nem lehet nekik segíteni, vagy ténylegesen nem segítenek nekik.

Alapvetően minden arra képes államnak kötelessége a segítségnyújtás. Azonban továbbra is kérdés marad, hogy milyen legyen azoknak a terheknek az igazságos elosztása, amelyek a segítsi kötelezettségből erednek. Általában itt szokás azt az etikai elvet felhozni, hogy mindenkinek a képességei szerint kell segítenie, ami azt jelenti, hogy aki különösen jól tud segíteni, annak nagyobb a segítsi kötelezettsége is. Két ember megy a tó mellett, az egyik egészséges és kiváló úszó, a másik gyengébb úszó és megfázástól szenved, így *ceteris paribus*, az előbbinek kell a vízbe ugrania. Ugyanez érvényes az államokra is, amennyiben az általános segítsi kötelezettségből a menekültekkel szembeni segítsi kötelezettség adódik:

Minél jobban áll egy állam gazdaságilag, és minél nagyobb potenciális sikerrel tudja integrálni a menekülteket a társadalomba, annál nagyobb részt kell befogadnia a teljes menekültlétszámból.

2. A segítési kötelezettség: a területi igazságosság

A Föld nem az ember alkotása, egyszerűen a rendelkezésére áll. Ennek megfelelően morálisan senkinek sincs joga azt állítani, hogy nagyobb földterületet birtokolhat, mint mások. A filozófiai tradícióban ezt a széles körben osztott intuíciót gyakran veszik számításba, amikor egy „eredeti közös tulajdont” feltételeznek. A Földhöz tartozóan lényegében kétféle jóságot különböztethetünk meg: a nem mozdítható földfelszínt, melyet tartósan benépesítünk és használunk, hogy élelmiszert állítsunk elő; valamint a mozgatható természeti erőforrásokat, amelyeket a világpiacon tudunk értékesíteni és „felhasználni”.

Az államok különleges igényt formálnak e javak mindkét típusára, s kizárják az emberiség nagy részét a földfelszín használatából, illetve az általuk kitermelt természetes nyersanyagok révén nyert profitból. Ezeknek az igényeknek az alapvető legitimitását itt most nem teszem vita tárgyává. Tézisem sokkal inkább a

következő: azzal, hogy az államok a földfelszín egy részére igényt formálnak, egy bizonyos felelősséget is vállalnak annak biztosítására, hogy az emberiség többi részének is elegendő földterület maradjon, amelyet be lehet népesíteni és meg lehet művelni. Morális perspektívából tehát az eredeti közös tulajdontól a partikuláris területi igényekhez való átmenet csak akkor jogszerű, ha biztosítva van, hogy a kizártaknak megmarad a lehetőségük, hogy valahol máshol letelepedhetnek.

Am ez a lehetőség nem adott azon emberek számára, akiknek az alapvető szükségleteit nem lehet kielégíteni a származási helyükön. Ezért ilyenkor nem várható el, hogy tovább maradjanak a hazájukban. Ha a szituáció a helyszínen nem változtatható meg, akkor a területi igazságosság elve alapján a menekülteket más országoknak kell befogadniuk. Fogalmazzunk meg itt is egy alapelvet:

Azokat az embereket, akiktől nem lehet elvárni, hogy az eredeti származási helyükön maradjanak, a földfelszín eredeti közös (egyenjogú) felhasználásának joga alapján más országoknak kell befogadniuk.

A kötelezettség, amely ebből a kijelentésből adódik, ugyanazokat az államokat kötelezi az emberek

ugyanazon csoportjának befogadására, mint az általános segítségnyújtás fentebbi elve. Ugyanakkor a területi igazságosság kötelezettsége a menekültek igazságos elosztásának területi dimenzióját helyezi fókuszba. Minél nagyobb a felhasználható hasznos földfelület, amire egy ország a saját lakosságának nagyságához képest igényt tart, annál nagyobb a felelőssége az emberiség többi része felé.

A nyersanyagokat ki lehet vonni e logika alól. Thomas Pogge nyersanyagostalékra vonatkozó plauzibilis elképzelését követve, minden országnak a profitja egy részét, melyet a természeti erőforrásokból nyert, a világ szegényeinek javára kellene fordítania. Ezzel máris helyre lehetne állítani a nyersanyagok tekintetében az igazságosságot. De mindaddig, amíg semmilyen efféle nyersanyagostalékot nem fizetnek a nyersanyagokban gazdag államok, addig a nyersanyag bősége egy ország számára hozzá fog kapcsolódni ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan oszszuk el igazságosan a menekültkérdéssel járó terheket. Így:

Minél alacsonyabb a népsűrűség (a hasznos földterületet alapul véve) és minél magasabb az egy főre jutó természeti erőforrások értéke, annál nagyobb arányban kell befogadnia egy országnak az összes menekültből.

3. Kötelezettség-érv: a jóvátétel

A harmadik ok, amiért a menekültekkel szemben kötelezettségeink vannak, a jóvátételi igény. A nagy különbség a két másik kötelezettség-érvhez képest abban jelentkezik, hogy nem *minden* embernek tartozunk jóvátétellel, akik megfelelnek bizonyos kritériumoknak, hanem (függetlenül attól, hogy vészhelyzet van!) csak azoknak, akiknek korábban valamilyen módon kárt okoztunk. Egy példa a közelmúltból, melynél a történelmi adósság a migráción keresztül egyensúlyozódik ki: az oroszországi zsidók Németországba való befogadása az 1990-es években.

De a jóvátételi igény nem csupán ezekre a ritka példákra korlátozódik, és jókora átfedésben van azokkal az igényekkel, amelyekkel a (potenciális) menekültek rendelkeznek a potenciális befogadó államokkal szemben. Három szempontból is viszonylag egyértelműen beszélhetünk bizonyos menekültcsoportokkal szembeni jóvátételi kötelezettség fennállásáról, még akkor is, ha ennek *mértékéről* jogos társadalomtudományos vita zajlik:

Először is, ahogy például a TRIPS-megállapodással kapcsolatos észrevételek gyakran megjegyzik, minden jel szerint a globális világgazdaság

nagyon aktívan felelős azért, hogy a szegény országok nem tudják legyőzni a szegénységüket. Az iparosodott országok a fejlődő országoknak szisztematikusan kárt okoznak azért, hogy ezt az igazságtalan rendszert kialakítsák és fenntartsák. Mindenképpen morálisan elvárható azoktól az országoktól, amelyek semmilyen kompenzációt nem nyújtanak, hogy ezt a kárt a *szegénység elől menekülők* befogadásával tegyék jóvá.

Másodszor sok potenciális befogadó ország felelős a polgárháborúk kitöréséért és eszkalálásáért. Itt épp úgy szerepet játszik a globális pénzügyi rendszer, amely megkönnyíti a hadseregek kiépítését a zsarnokok számára, mint a fegyverkereskedelem, valamint számos olyan ország külpolitikája, amely minden valószerűség szerint úgy érvényesíti a maga érdekeit a világ többi részén, hogy a konfliktusokban való bűnrészeségről is beszélhetünk. A jóvátétel a *polgárháborús menekültek* befogadásával történhet.

Harmadszor az ipari országokban átlagon felüli a szén-dioxid kibocsátás, ami jelentős mértékben hozzájárul a klímaváltozáshoz és bizonyos területek lakhatatlanná válásához, vagy belátható időn belüli lakhatatlanná váláshoz. Jóvátétel lehet a *klímamenekültek* befogadása.

Az itt említett jóvátételi kötelezettségek csak bizonyos alcsoportokkal szemben állnak fenn, akiket már elfogadtunk menekültekként. Tehát tartalmilag újabb kötelezettségeket mindez nem indokol, de különösen releváns abban a tekintetben, hogy a befogadó országok hogyan fognak megbirkózni a menekültekkel járó terhek elosztásával. Ebből kifolyólag állapítsuk meg tehát:

A jóvátételi kötelezettségek bizonyos menekülteknek különleges jogokat biztosítanak bizonyos befogadó országokban. Ha az általános jóvátételi kötelezettségeket elfogadják, akkor kell a menekültbefogadás terheit az „okozó felelősségének elve” alapján elosztani.

Ideális elmélet

Egy ideális államból álló világban (szinte) nem lennének menekültek. Amikor itt a rawlsi értelemben ideális elméletről beszélünk, akkor tehát nem egy tökéletesen ideális világra gondolunk, hanem egy olyan világra, ahol az összes állam, mely morálisan erre kötelezhető, készen áll a kötelezettség teljesítésére, és eleget tesz a menekültek befogadásának. Eltekintve attól, hogy nagy vita alakulna ki a releváns tények társadalomtudományos megítéléséről, valamint a három kötelezettség-érv egymáshoz való viszonyának súlyozásáról, egy

ilyen világban a normatív értékelés viszonylag egyszerű lenne: az államok morálisan kötelesek lennének egy nemzetközi szervezetet (mint például az ENSZ menekültügyi szervezetét) megbízni, hogy adjon egy elosztási kulcsot a fenti kritériumok alapján a világszerte szóba jöhető befogadó országok közötti elosztáshoz. A menekülttáborok, amelyek közel vannak a származási országokhoz és csak a pusztá túlélést biztosítják, de nem tesznek lehetővé semmiféle társadalmi integrációt, csak akkor megengedettek, ha a menekülési indokokat előre láthatóan rövid idő alatt meg lehet szüntetni és várható, hogy az emberek visszatérhetnek otthonaikba.

De kiket kellene elismerni egy ilyen elosztásban menekülteknek? Az elmondottakból az következik, hogy mindazoknak menekültstátuszt kell adni, akiknek az alapvető szükségleteik nem elégíthetők ki saját hazájukban (itt az első és második kötelezettség-érv jelentkezik). Ezek közé számíthatjuk azokat a menekültcsoportokat is, amelyeket a harmadik kötelezettség-érv kapcsán említettünk, azaz a polgárháborús menekülteket, a klímamenekülteket; és ha az államok nem nyújtanak megfelelő fejlesztési támogatást és a világkereskedelmi rendszer nem igazságos, akkor ez vonatkozik azok-

ra is, akiket gyakran szegénység elől menekülőkként nevezünk.

Abban a kérdésben, hogy valakit be kell-e fogadni, morális szempontból *nem szabad*, hogy szerepet játszon az, hogy a potenciális menekült milyen pénzügyi eszközöket hoz magával a hosszú útra. Ha számára a tó azzal fenyeget, hogy megfullad, akkor mi aligha utasíthatjuk vissza a megmentését azzal, hogy mi úgy gondoltuk, hogy ő még képes a saját erejéből egy kijelölt vonalig eljutni. Röviden: egy ideális világban az ENSZ Menekültügyi Bizottságának lehetővé kell tennie a menekültek utazásának megszervezését, talán úgy, ahogy ma az úgynevezett „kvótamenekülteket” repülővel szállítják a fogadó országokba.

De elvárható-e valóban, hogy a potenciális fogadó országok ilyen súlyos anyagi terheket vállaljanak és ilyen nagy erőfeszítéseket tegyenek? Akik kételkednek, azokat egy egyszerű tényre szeretném emlékeztetni: a médiában emlegetett, jelenleg mintegy világszerte 60 millió menekülttel szemben több milliárd lakos él a fogadó országokban. Az ideális elmélet alapján a megmentő országok azért, hogy megmentsek a fuldoklót, legfeljebb egy könnyű megfázást kockáztatnak, ha *közösen* karolják fel a menekültproblémákat.

Ha a menekülteket ekképpen célozzan osztanánk szét az egyes orszá-

gok között, az lehetővé tenné, hogy a „megfelelő” menekülteket válasszuk ki: a kulturális és vallási aspektusokat, különösen pedig az anyanyelvet lehetne használni, mint kritériumokat annak tisztázására, hogy *melyik* menekültet *melyik* országnak kéne befogadnia. Mindaddig, amíg biztosítva van, hogy minden menekült-ről gondoskodni fogunk, addig nem kifogásolható, ha az államok megállapodnak ilyen kritériumokban a menekültek elosztásánál. A menekülteknek végül is csak ahhoz van joguk, hogy a vészhelyzetből megmentésük őket, de nincs joguk ahhoz, hogy valamelyik vonzó fogadó országba eljussanak.

Egy másik kérdés, hogy a gazdag országok „kiválthatják-e” a menekülteket azzal, hogy más országok helyett fizetnek, és azok cserébe vállalják a kvótájukat. Az egyes korrekciók a pénzügyi támogatások révén hasznosak lehetnek, például akkor, amikor egy ritkán lakott és befogadásra hajlandó állam támogatást kap a kontingensekért. Alapvetően azonban a menekültek elosztása egy külön szférája az igazságosságnak, a kifejezés Michael Walzer-féle értelmében, s így nem lehet teljes egészében pénzügyi támogatásokkal ellensúlyozni.

Nem ideális elmélet

A nem ideális elmélet abból indul ki, hogy nem minden ország áll készen arra, hogy felvállalja méltányos részét a menekültek befogadásából. Ez azt jelenti, hogy nincs nemzetközi elosztási rendszer, helyette a menekültek vagy kvótamenekültekként egyes országok meghívására utaznak be, vagy saját maguktól kelnek útra.

Figyelembe véve az egyes országok kötelezettségét a nem ideális elméleten belül, két esetet lehet megkülönböztetni, egy viszonylag egyszerűt és egy bonyolultabbat. Az első esetben az állam, amely menekültstátuszt ad az önmaguktól beutazó menekülteknek, még nem tette meg az ideális elmélet alapján ráháruló kötelezettségét, míg a második esetben túllépi ezt.

Az első eset megítélése, úgy tűnik, egyszerű: mindaddig, amíg egy állam alatta marad a kötelezettségének, kötelessége befogadnia a kvótamenekülteket, vagy más túlterhelt államoktól át kell vállalnia őket. Így Németországnak néhány évvel ezelőtt feltehetőleg erkölcsi kötelessége lett volna, hogy a szövetségi kormány és a belügyminisztérium által 2013–2014-ben elfogadott, összesen 20.000 szíriai kvótamenekültnél számottevően több menekültet hívjon Németországba.

A második eset kevésbé egyszerű. Mihelyst egy állam teljesítette a kötelezettségét, akkor mentesül a

további kötelezettségek alól a menekültekkel szemben? Vagy amikor mások nem teljesítik a részüket, be kell ugrania és ezt át kell vállalnia? Sok európai állam szembesül ma ezzel a kérdéssel – Németország 2015-ben nagyjából egymillió menekültet fogadott be, ezzel az ideális elméleti kötelezettségét biztosan meghaladta.

Ez a kérdés felfed egy diszanalógiát a fulladozó megmentése és a menekültek befogadása között. Mostanáig analógiát vontunk az egyes arrajárók és a potenciális befogadó országok összessége között: ahogyan az egyes arrajáró a fulladozó utolsó esélye a megmenekülésre, úgy a potenciális befogadó országok összessége a menekültek egyetlen esélye.

A nem ideális elméletben a potenciális befogadó államok összessége helyébe egyes államok kerülnek. Nincsenek többé egyéni arrajárók, akiknek különleges helyzete, hogy ők alkotják a fuldokló egyetlen esélyét a megmenekülésre, és ezért különleges kötelezettségeik vannak. Ezért gondolom, hogy további kvótamenekülteket befogadni már nem morális kötelességünk (vagy csak önkéntes túlteljesítés révén), mihelyst a méltányos részünket teljesítettük.

Másképp néz ki azoknak a menekülteknek a helyzete, akik ma

guktól jönnek. Ha ott vannak a mi határaink előtt vagy a mi területünkön, akkor vajon nincsenek-e vész helyzetben, mert hasonlóan az arra járókhoz, akik megmentik a fuldoklót, mi válunk az utolsó megmentési lehetőségünké? Különböztessük meg még egyszer ezt a két esetet: az első esetben a menekültek közvetlenül a származási országukból próbálnak egy másik helyre jutni – a szituáció tehát nagyjából olyan, mint Lampedusában. Mint a fulladozó példájában, a befogadó országok ilyenkor az érkeztettek egyedüli esélyét nyújtják a megmenekülésre, visszaküldeni őket súlyos hátrány kockázatát jelentené a menekültekre nézve. Természetesen a fogadó ország morális szempontból próbálhatja, hogy a menekülteket egy olyan másik államnak adja át, akiknek a kötelezettségei még nem teljesültek. De amikor ez nem sikerül (ez a nem-ideális elméleten belül előfordulhat), akkor muszáj „megtartania” a menekülteket.

A másik esetben a belépni kívánó menekült egy harmadik országból utazik be: Magyarországról Ausztriába, Ausztriából Németországba, Németországból Dániába... stb. Ebben az esetben a kérdésfeltevés alapvetően megváltozik: most már nemcsak közvetlenül nekünk vannak kötelezettségeink a *menekültekkel* szemben, hanem a kérdés az lesz, hogy milyen kötelezettségeink van-

nak a *szomszédos államokkal* szemben a menekültválság kapcsán.

Véleményem szerint az lenne az ideális a terhek igazságos elosztásánál, ha csak akkor zárnánk le határainkat (vagy a menekülteket a dublini rendelet értelmében csak akkor küldenénk vissza a szomszédos országba), ha a szomszédos ország nem teljesítette jobban túl a kötelességét, mint mi. Ha 2015 első félévének adatait vesszük alapul a három fenti kritérium alapján, akkor ebben az időben Magyarországnak nagyobb terhelést kellett viselnie, mint Ausztriának, és Ausztria jobban le volt terhelve, mint Németország. Morális perspektívából Ausztriának Magyarországról kellett volna átvennie menekülteket, Németországnak pedig Ausztriából. Nyilvánvaló, hogy Olaszország és Görögország összes szomszédjának is be kellene engednie menekülteket. Hogy Svédország, amelynek a kötelezettségi teljesítése meghaladja Dániáét, Norvégiáét és Finnorszáéét, a határait részlegesen bezárja a menekültek előtt, ebből a megközelítésből morálisan jogos.

Mindez további következtetéseket eredményez, amelyek a jelenlegi politikai vitában lényegesek:

- Politikailag az *ideális elmélet felé kellene törekedni*, amely minden szintet érint: a politikusoknak a szabályozásért kéne síkra szállniuk, s gondoskodniuk arról, hogy a menekül-

tek igazságosan legyenek elosztva a világ régióiban, az EU-n belül igazságosan a tagállamok között, Németországon belül igazságosan a szövetségi államok között, stb. Ilyenkor helyénvaló lehet, hogy egy állam a kötelességén túl további menekülteket fogadjon be, ha ezáltal arra ösztönzi a többi országot, hogy ők is további menekülteket fogadjanak be.

- A *dublini rendelet*, amely kimondja, hogy a menekülteket mindig az az ország fogadja be, ahol útjuk során először léptek be az EU-ba, morálisan igazságtalan, mivel figyelmen kívül hagyja az ideális elméletből következő méltányos elosztást. Pénzügyileg kompenzálni az EU külső határain lévő országokat: morálisan nem igazolható megoldás az EU-n belüli elosztási problémákra.
- A *határvédelem*, azaz hogy a menekülteket (mint például a spanyol enklávékban) kerítéssel és fizikai erőszakkal megakadályozzák abban, hogy a befogadásra vonatkozó igényeiket jogilag megvizsgáltassák, csak akkor legitim, ha az ideális elmélet kötelezettsége erősebben teljesült, mint a szomszédos államok esetében és a szomszédos ország teljesíti a menekültek alapvető szükségleteit.
- *Egy felső határérték*, amelyről az egyes államok egyedül döntenek, önmagában morálisan illegitim. Ugyanis az a kérdés, hogy egy államnak

mennyi menekültet kell befogadnia vagy el nem utasítania, a nem ideális elmélet követelményei szerint megválaszolhatatlan egy abszolút számmal. A válasz a körülményektől függ, mint például, hogy mi a helyzet a szomszédos országokban.

Az utóbbi tézis azonban kiprovokál egy ellenvetést. Ha nem lehet kijelölni egy felső határt, amelyet egy állam magának határozhat meg, akkor nem állhat-e elő az az eset, hogy a menekültek befogadásának számszerű határ nélküli morális követelése végső soron a demokratikus struktúrát és tulajdonképpen akár a közrendet veszélyezteti? Hogyan egyeztethető ez össze azzal a hagyományos elvvel, hogy *ultra posse nemo obligatur* (a képességén túl senki nem kötelezhető)? A javaslatom tehát túl kemény, megterhelő, sőt kontraproduktív lenne?

Vannak országok, mint Németország, Ausztria és Svájc, amelyek jellemzően harmadik országbeli menekülteket fogadnak be, így számukra az a helyzet áll elő, hogy a nem ideális elmélet szerint csak akkor kell kockáztatniuk a közrendet, amikor a szomszédos országok már elérték ezt a pontot. (Mert máskülönben nekik a szomszédos országoktól nem kell átvállalniuk menekülteket.) Egy pártatlan perspektívából nézve lényeg-

telen, hogy x vagy y ország süllyed-e káoszba, és mivel nehéz megjósolni a további bevándorlás tényleges hatását, csak nehezen elképzelhető, hogy majd egyfajta szükségállapot állna elő, ami feljogosítana egy országot arra, hogy a *saját* közrendje védelmében egy *másik* ország összeroppadását elfogadja.

De ezzel nem a polgárháborús országok szomszédjai lesznek-e föl-szólítva, hogy szélsőséges esetekben zárják le a határaikat a menekültek előtt, még akkor is, ha ezáltal cserbenhagyják őket egy elviselhetetlen helyzetben? Véleményem szerint ez csak akkor lenne megengedhető, ha nincs más alternatíva, hogy elkerüljük a fogadó ország nagyon nagy kárát. Azonban léteznek alternatívák: egyrészt, szélsőséges esetben morálisan ajánlott, hogy az államok elmozdítsák annak értelmezési küszöbét, hogy mi az, ami az alapvető szükségletek elvárható kielégítésének tekinthető a származási országokban, azért, hogy így a menedékkérők közül mindazok, akiknek a helyzete a származási országokban viszonylag a legjobbnak nevezhető, elutasíthatóak legyenek.

Másrészt „puha” módszereket lehet alkalmazni, hogy csökkentsék a menekültek számát. Ha egyszer majd valóban fennáll annak a kockázata, hogy a megmentő „megfázása” életveszélyes tüdőgyulladássá válhat, akkor a szabadon utazni akaró po-

tenciális menekültek száma várhatóan gyorsan csökkeni fog a pusztá felvilágosításon keresztül, miszerint jelentősen beszűkültek az életéselyek a célországban. Empirikus bizonyítékok ezekre a prognózisokra ez idáig még nincsenek, mert az összes európai állam még távol van ettől a ponttól.

Honnan és hány menekültet kellene tehát befogadni? Feltételezve, hogy a fent bemutatott módon elkerülhető a befogadó országok népességének jelentős hátránya – habár túlléptük az ideális elmélet szerint meghatározott kötelezettségünket –,

mindenféle korlátozás nélkül minden embert be kell fogadnunk menekültként, akiket a saját területünkön vagy a területünk előtt találunk, s akiktől a hazájukba való visszatérés már nem várható el, mert ott az alapvető szükségleteiket nem lehet kielégíteni és igazából egyetlen másik potenciális befogadó országnak sem tudjuk átengedni őket. Hogy ezek az iránymutatások alkalmazhatók legyenek a politikai és a jogi konkretizálásakor, szükségképpen át kell lépni a filozófia határain.

FORDÍTOTTA GRÓSZ ESZTER

© Fortepan, FSZEK Budapest Gyűjtemény, Sándor György, 1957, Ferihegyi repülőtér